

Protestantse
Kerk

Vindplaats van
geloof, hoop en liefde

Lichter Verkend

Werkgroep Kleine Gemeenten Lichter,
oktober 2019

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1 Kleine gemeenten lichter	3
1.1 Aanleiding en doelstelling	3
1.2 Werkwijze van de werkgroep	3
1.3 Samenhang met andere opdrachten	4
1.4 Wat is een kleine gemeente?	4
1.5 Over de indeling van de tussenrapportage	4
Hoofdstuk 2 Wat is de essentie van kleine gemeenten?	5
2.1. Verkenning	5
2.2. Aandacht voor alle basistaken	5
2.3 Samen kerk-zijn	6
2.4 De huisgemeente als volwaardig alternatief	7
Hoofdstuk 3 Over de structuur van kleine gemeenten	8
3.1 Betekenisvol en volwaardig	8
3.2 De inrichting van de kerkenraad	8
3.3 De colleges: anders organiseren	9
Hoofdstuk 4 Wat is noodzakelijk voor een gemeente?	10
4.1 Karakteristiek	10
4.2 Waarvoor verantwoordelijk	10
4.3 Van wie is de gemeente?	10
4.4 Samenwerkingsvormen	10
4.5 Wat bovenal noodzakelijk is	11

---

*De werkgroep verwijst in deze tussenrapportage enkele keren naar de notitie *Vergelijking Ecclesiologische Essenties van ds. Lieuwe Giethoorn*, uitgedeeld is in de synode van april 2019. Deze notitie kan gedownload worden op <https://www.protestantsekerk.nl/synodeagenda2/generale-synode-november-2019/>*

Hoofdstuk 1 Kleine gemeenten lichter

1.1 AANLEIDING EN DOELSTELLING

‘Ja, zo willen wij het ook!’ Tijdens de ronde door het land over de bespreekversie Mozaïek van Kerkplekken waarin een voorstel werd gedaan te komen tot kerngemeenten, bleek in alle bijeenkomsten dat kleine en dorpsgemeenten de organisatievorm van kerngemeente als een goed alternatief zagen voor de eigen ‘te zware’ organisatie. Met name vanuit gemeenten in Friesland/Groningen/Drenthe en Zeeland/Brabant/Limburg werd benoemd dat deze lichtere vormen nodig zijn om het als gemeente vol te kunnen houden.

Ook tijdens de synodevergaderingen van april en juni 2019 over Mozaïek van kerkplekken kwam deze behoefte nadrukkelijk aan de orde. De synode nam dan ook het besluit om het bestuur van de dienstenorganisatie te verzoeken een werkgroep van deskundigen in te stellen om:

- a) te laten onderzoeken welke mogelijkheden de huidige kerkorde kent voor kleine gemeenten om op een voor hen passende wijze te voldoen aan de kerkorde;
- b) zo nodig voorstellen te doen voor aanvulling van die mogelijkheden;
- c) hierover te rapporteren in de synodevergadering van november 2019.

Het is zeker niet voor het eerst dat in de synode en in de dienstenorganisatie wordt gesproken over de situatie van kleine gemeenten. De eerste notities en synoderapporten over gemeenten die door de terugloop in leden, financiën en bestuurskracht moeite hebben om gemeente te kunnen blijven, zijn al van enkele decennia geleden. De mogelijkheid van de kerngemeente roept in de actualiteit van 2019 een nieuw perspectief: wat is al gemeente en wat is nog gemeente?

Voor de werkgroep van deskundigen is dit het uitgangspunt: In het veelkleurige mozaïek van kerkplekken is de kleine gemeente een volwaardige gemeente die voluit deel van de kerk is.

1.2 WERKWIJZE VAN DE WERKGROEP

Vanwege de betrekkelijke korte tijd die de werkgroep voor de opdracht heeft is gekozen om de opdracht uit te voeren met een projectgroep en een klankbordgroep, die gezamenlijk de werkgroep vormt. De klankbordgroep bestaat uit de classispredikanten ds. Wim Beekman en ds. Arie van der Maas, de voorzitters classicale visitatie ds. Dick Looijen en ds. Co Janssen, de synodeleden (ouderling) Anna Verbeek en (ouderling) Janneke Opmeer, projectleider dorpskerkenbeweging Jacobine Gelderloos, projectleider Kerk 2025 ds. Lieuwe Giethoorn. De projectgroep bestaat uit de medewerkers dienstenorganisatie: Gijs de Jong, Door-Elske Cazemier, Peter den Hoedt, Marjo Rurnia en Bart van Noord (projectleider).

In de projectopdracht is uitgegaan van de volgende werkwijze: leg in een tussenrapportage voor de synode van november een verkenning op tafel zodat hier in de synode goed over gesproken kan worden. Werk daarna concrete aanbevelingen en voorstellen uit ten behoeve van de synodevergadering van april 2020. En bespreek deze aanbevelingen en voorstellen tussen december en februari breed in het land. Voor dit brede gesprek zullen vier regionale bijeenkomsten worden georganiseerd. Daarnaast wordt in iedere classis het gesprek gevoerd in een bestaande vergadering (classicale vergadering, ring, werkgeenschap, classicale visitatie), zodat uiteindelijk naast de vier publieke bijeenkomsten elf classicale gesprekken plaatsvinden.

De zomerperiode is gebruikt om de leden van de werkgroep uitgebreid te interviewen over ieders ervaring, visie en vragen over de situatie van kleine gemeenten. De kernthema's die uit deze interviews naar voren kwamen, zijn door de werkgroep besproken en hebben geleid tot deze tussenrapportage. Het synodegesprek hierover is essentieel om daarna tot concrete aanbevelingen en voorstellen te komen voor ‘lichter’ gemeentezijn. Lichter in de structuur en organisatie van de gemeentevorm en daardoor beter toekomt aan de essentie van gemeente-zijn.

1.3 SAMENHANG MET ANDERE OPDRACHTEN

De aandacht voor Kleine Gemeenten staat niet op zichzelf, maar hangt samen met andere actuele thema's die in de synode besproken worden. Deze opdracht vloeide praktisch voort uit de besprekingen van Mozaïek van kerkplekken, in het bijzonder over de kerngemeenten en de aantrekkelijkheid van deze vorm voor bestaande gemeenten. Er is nauwe afstemming met de mensen die aan de uitwerking van de kerngemeente werken die in de novembersynode aan de orde komt.

Tevens is in het voorjaar door de synode gevraagd om een samenhangende visie op het Ambt. Met de werkgroep Ambt is contact, al worden er in deze tussenrapportage geen uitspraken gedaan die op de opdracht van de werkgroep Ambt betrekking hebben.

Tenslotte is er contact geweest met de secretaris van de Commissie Werkzaam Vermogen. In de synodevergadering van november 2019 komt tevens een tussenrapportage aan de orde van deze commissie over de transparantie, verantwoording en inzet van de vermogens van diaconieën en gemeenten.

Bij de uitwerking van aanbevelingen en voorstellen zal de werkgroep Kleine gemeenten lichter afstemming zoeken met de hierboven genoemde werkgroepen en commissie.

1.4 WAT IS EEN KLEINE GEMEENTE?

Vraag aan vijf mensen hoe zij een kleine gemeente zouden omschrijven en je krijgt vijf verschillende reacties die elkaar soms ook tegenspreken. Voor deze tussenrapportage wordt de kleine gemeente niet afgebakend in termen van aantallen leden, ambts- en taakdragers, vermogen en bezittingen et cetera. Het kan zeer wel zijn dat zo'n afbakening in de eindrapportage voorgesteld zal worden.

Op dit moment worden inzicht en gesprek in de thematiek het meest geholpen door uit te gaan van een gemeente met één kerkenraad (dus geen

wijkgemeenten binnen een AK-setting), meestal in de setting van een dorp of kleine stad. En door uit te gaan van een zelfverstaan in de gemeente dat een klein (tot zeer klein) aantal mensen zich zeer langdurig inzet om het werk gaande te houden.

Bovenal is een belangrijke gemene deler voor kleine gemeenten dat het niet of nauwelijks meer lukt te voldoen aan de huidige kerkordelijke minimumvereisten van aantallen ambtsdragers en samenstelling colleges.

1.5 OVER DE INDELING VAN DE TUSSENRAPPORTAGE

De belangrijkste vragen en uitdagingen voor kleine gemeenten zijn gegroepeerd in de volgende hoofdstukken. In hoofdstuk 2 staan vragen over de essentie van kleine gemeenten centraal. Hoofdstuk 3 beschrijft enkele mogelijke aanpassingen in de kerkstructuur en de vragen en knelpunten die dat oplevert. Hoofdstuk 4 gaat tenslotte in op de vraag: wat is noodzakelijk om als kleine gemeente te kunnen blijven functioneren.

Hoofdstuk 2 Wat is de essentie van kleine gemeenten?

2.1 VERKENNING

In deze tussenrapportage hebben we de kleine gemeenten op het oog met weinig leden, meestal vergrijsd, met weinig bestuurskracht en soms weinig financiële middelen. De mensen die er zijn, zetten zich zo lang mogelijk en vaak ook met hart en ziel in voor het behoud van hun gemeente. Het kerkgebouw is vaak bepalend voor het dorpsaanzicht en kent een lange geschiedenis waarin het geloof de eeuwen door is doorgegeven. De kerk vertegenwoordigt als zodanig een historische en emotionele waarde. Maar kerkenraden zijn intussen vaak bezig met vragen als: hoe vervullen we de vacatures, vrijwilligers om taken op zich te nemen zijn er niet, jeugd is afwezig, de inkomsten dalen, het gebouw vraagt onderhoud, het aantal mensen dat de wekelijkse eredienst bezoekt is klein. De belasting weegt zwaar en de aandacht is niet zelden vooral naar binnen gericht.

Het valt de werkgroep op hoezeer deze vragen en de zorg over de toekomst die hierachter schuil gaan als een last en energielek uitwerken. Een constant afgestemd zijn op de krimp en de onmogelijkheden die ervaren worden. Soms het gevoel de laatste generatie te zijn van de gemeente op deze plek. Tegelijkertijd kennen we ook kleine gemeenten waarin leden en vrienden zich onbevagen en 'licht' inzetten voor de geloofsgemeenschap en (vaak ook!) voor de omgeving. Waar wel een ambtsdragerstekort maar geen vrijwilligerstekort is. Waar geen sprake is van een deken van zwaarmoedigheid en de vreugde overheerst over wat kan en wat men betekent als gemeente van Christus, op déze plek. Als het ware als 'pioniers' op oude grond. Maar waar wel het gevoel leeft van teveel ballast door de 'oude' structuur en vervreemding ervaren wordt bij idealistische voorbeelden van kerkvernieuwing.

Herkenbaarheid als gemeente van Christus is er als de basistaken van de gemeente zichtbaar worden in het dagelijks leven van de geloofsgemeenschap en de mensen die haar vormen. Voor de

werkgroep is de herkenbaarheid van de gemeente in deze basistaken essentieel. In paragraaf 2.2 wordt dit verder uitgewerkt.

Het tweede uitgangspunt voor de werkgroep is de duurzame aanwezigheid van gemeenten in de context van een dorp of leefomgeving. Juist in de lokale context heeft de gemeente een plek, en met name in dorpen, heeft de kerk vaak ook zichtbaar een samenbindende functie. Dorpsgemeenten zijn misschien wel de meest missionaire gemeenten in het land. Ze vervullen, onder meer door hun diaconale activiteiten, pastorale aandacht of vanzelfsprekende openheid, een maatschappelijke functie in de omgeving. Dorpsgemeenten hebben een eigen bijdrage aan de cultuur en identiteit van het dorp. Dat de dorpskerkenbeweging het afgelopen jaar op zo'n hartelijke ontvangst onder dorpskerken heeft kunnen rekenen is een illustratie van de groeiende aandacht om als geloofsgemeenschap van betekenis te zijn voor het dorp.

2.2 AANDACHT VOOR ALLE BASISTAKEN

Artikel IV van de kerkorde biedt een helder raamwerk voor de essentie van de gemeente en formuleert deze als: 'het gaande houden van de eredienst, diaconale, pastorale en missionaire inzet en geestelijke vorming.' Dit zijn vijf taken die je in iedere protestantse gemeente zou moeten kunnen herkennen, ongeacht de grootte. Dan is er sprake van volwaardig gemeente-zijn. De aandacht voor deze vijf basistaken kenmerkt zeggend de gemeente en haar kwaliteit.

Veel kleine gemeenten hebben in de afgelopen jaren creatieve wegen gevonden om aan deze basistaken inhoud te blijven geven. De tijd waarin een netwerk van commissies deelaspecten behartigde is merendeels voorbij. De frequentie van de eredienst, diaconale projecten met buurgemeenten, de vanzelfsprekende betrokkenheid bij het wel en wee van mensen op het dorp, het gebeurt.

De werkgroep heeft de indruk dat van de vijf basistaken de aandacht voor de geestelijke vorming de lastigste is om gericht inhoud te geven. Wat geloven we met elkaar? Hoe is het geloof in God een voedingsbron voor onszelf en ons handelen? Wat kunnen wij daarvan uitdragen en overdragen aan volgende generaties? Hoe kunnen we elkaar hiervoor toerusten? Het kunnen vragen zijn die het eerst uit de aandacht verdwijnen.

Als een gemeente niet meer toekomt aan de basistaken, dan is de vraag gerechtvaardigd: is het nog mogelijk om hier volwaardig en voluit kerk te zijn. Dat vraagt in de eerste plaats van gemeenten zelf een kritische reflectie: komen wij toe aan onze basistaken, herkennen we die in ons gemeentewerk en hoe dan? Zo niet, hoe kunnen we wat we uit het oog verloren hebben aandacht geven? Kunnen we dat zelf of kunnen we samen met anderen vormen vinden waarin een ondergeschoven basistaak wel weer aandacht krijgt? En wie mag ons op dit gemis aanspreken?

2.3 SAMEN KERK-ZIJN

Voor gemeenten is zelfstandigheid een groot goed. In de afgelopen jaren is er een toename van samenwerking tussen gemeenten zichtbaar die niet gericht is op 'schaalvergroting' maar op het elkaar helpen om lokaal en vitaal gemeente te zijn. Zo is in sommige ringen of kleinere regio's een sterker besef van samen kerk-zijn gegroeid. Groeibevorderende factoren zijn hier gegroeid vertrouwen, praktische onderlinge hulp en een gedeelde identiteit. Dat is waardevol en een basis voor intensiever samenwerken in coöperatief verband. Volwaardig kerk-zijn kan ook gediend zijn met bijvoorbeeld gezamenlijke diaconale projecten en met gezamenlijke catechese en jeugdwerk.

Het vertrouwen in samenwerking is echter geen vanzelfsprekendheid, integendeel want de praktijk leert dat dat vertrouwen langzaam gewonnen moet worden in contact tussen gemeenten. Veel voorkomend is de angst voor verlies aan zeggenschap en huiver voor verdwijnen in de schaalvergroting.

Zelfbewust groeien in samenwerken betekent aandacht voor: het werken aan een gedeelde visie en ambitie, recht doen aan verschillende belangen,

onderkennen dat samenwerken mensenwerk is. En het vraagt ook 'domweg' professioneel organiseren en vormgeven van een zorgvuldig proces.

Zowel voor zelfstandigheid als voor samenwerking geldt: het is geen doel op zich. Samenwerking kan behulpzaam zijn om lokaal beter volwaardig gemeente te zijn. En om daarom een of meer van de basistaken met elkaar uit te voeren. De gemeenschappelijke vraag in samenwerking is dan ook: hoe kunnen we als gemeenten elkaar helpen om ieder op de eigen plek betekenisvol te zijn, gericht op de bloei van iedere geloofs-gemeenschap met haar mogelijkheden?

Een samenwerking kan juist vleugels krijgen als er een verlangen is tot samenwerken dat juist niet om het eigen voortbestaan draait. Dan is dit verlangen niet opgelegd, maar komt het voort vanuit een inhoudelijke motivatie: gemeente van Christus te zijn en te blijven in de directe omgeving waar je leeft. De doelstelling van een samenwerkingsvorm moet dus niet zijn: zo houden we het nog een poosje met elkaar vol, maar zo zijn we met elkaar én in eigen omgeving betekenisvol kerk.

Voor de werkgroep roept dit de vraag op hoe in de gemeenten rond het vraagstuk van zelfstandigheid en samenwerken een omslag in denken kan plaatsvinden, zodat niet zelfstandigheid ten koste van alles de norm is en samenwerken pas het alternatief wordt als het echt niet anders meer kan.

Overigens wordt bij samenwerken vaak automatisch gedacht aan andere protestantse gemeenten in de directe omgeving. Voor vormen van bestuurlijke samenwerking zal het hier ook veelal om gaan. Maar de werkgroep signaleert meer praktijken en mogelijkheden voor vormen van samenwerken:

- samenwerken met kerken van andere denominaties in het dorp of directe leefomgeving
- samenwerken met andere organisaties en/of de burgerlijke gemeente in concrete gemeenschappelijke uitdagingen (m.n. diaconaal vaak voorkomend)
- samen met andere protestantse gemeenten buiten de directe omgeving en waarin gemeenschappelijke identiteit, gedeelde kennis of praktische hulp kansrijk te organiseren zijn.

Deze vormen van samenwerking bieden nieuwe kansen om volwaardig gemeente te blijven en roepen tegelijk de vraag op hoe in al deze vormen van samenwerking die kunnen ontstaan evenwichtig aandacht kan blijven voor de vijf basistaken die de gemeente kenmerken.

2.4 DE HUISGEMEENTE ALS VOLWAARDIG ALTERNATIEF

Dat een parochiale gemeente kan stoppen, is sinds 2018 nieuw in de kerkorde, en nog nauwelijks praktijk. Voor zover dit perspectief bekend is, lijkt de beeldvorming over de huisgemeente niet positief. Het oogt eerder als een diepgaande verlieservaring, een oordeel over de gemeente die er was. Terwijl de beperkte zelfstandige speelruimte van de huisgemeente het nog niet tot een aantrekkelijk alternatief maakt.

Waar in de vorige paragraaf al gesproken werd over een gewenste omslag in denken, geldt zo'n omslag zeker ook voor de beeldvorming over de huisgemeente. Zonder concrete plekken aan te wijzen is het onmiskenbaar dat er in de komende jaren gemeenten zullen zijn die het zelfstandig en/of met samenwerkingsverbanden niet zullen redden in hun huidige vorm. Het is de hoop dat op deze plekken voorbeelden van huisgemeenten ontstaan die niet worden beleefd als laatste, tijdelijke fase van gemeente-zijn maar waarin het verlangen naar een lichte doorstart leidend is. Met voldoende speelruimte om volwaardig alternatief te zijn. Dat vraagt om geestelijke en agogische (bege)leiding vanuit de omgeving van de gemeente en van deskundigen, die tijdig (!) behulpzaam kan zijn voor de gemeente.

Zoals gezegd, in de komende jaren zal met de huisgemeente als geloofsgemeenschap ervaring ontstaan, en hopelijk een variëteit in vorm en karakter: als huisgemeente met een kerkenraadscommissie van een nabijgelegen gemeente, als huisgemeente binnen een samenwerkingsverband met meer geloofsgemeenschappen, als pioniersplek met een ondersteunende moedergemeente in de omgeving.

Hoofdstuk 3 Over de structuur van kleine gemeenten

3.1 BETEKENISVOL EN VOLWAARDIG

De tien ecclesiologische essenties zoals ze zijn verwoord voor de kerngemeenten in het rapport Mozaïek van kerkplekken spreken ook veel kleine gemeenten aan. Ja, dat is wat wij willen! Een groot deel van deze enthousiaste reactie hangt samen met de eenvoud van de structuur en het bestuur van de gemeente. Daaruit vloeit de vraag voort: kan onze structuur ook lichter?

Dit hoofdstuk benoemt enkele mogelijkheden die kunnen bijdragen aan een lichtere structuur van kleinere gemeenten. Hieronder vallen een aanpassing in de samenstelling van de kerkenraad en het anders organiseren van het werk van de colleges.

De werkgroep benadrukt nogmaals dat de aandacht voor aanpassingen in de bestuurlijke structuur van de gemeente juist bedoeld zijn om het gemeentelieven met de vijf basistaken beter uitvoerbaar te maken. De behoefte en ideeën voor aanpassingen staan dus ten dienste van de vraag: hoe kunnen gemeenten betekenisvol en volwaardig kerk-zijn?

3.2 DE INRICHTING VAN DE KERKENRAAD

In de notitie Vergelijking Ecclesiologische Essenties is reeds aangegeven dat er in gemeenten binnen de huidige kerkordelijke mogelijkheden met een kleiner aantal ambtsdragers kan worden volstaan. Het minimum aantal van drie ambtsdragers is hetzelfde als wordt voorgesteld voor een kerngemeente, en indien de kerngemeente een predikant heeft komt deze naast deze drie. Per saldo is er op dit punt dus geen verschil met een kerngemeente.

De werkgroep heeft de indruk dat over deze mogelijkheid veel onbekendheid is bij gemeenten. Dit roept de vraag op: is het nodig om gemeenten nader te informeren over de bestaande mogelijkheden om hun structuur aan te passen, en zo ja, welke (andere) manieren kunnen hiervoor worden gevonden?

Er zijn gemeenten waar ook het minimumaantal van drie (plus predikant) niet lukt of aanstaande is. Wat voorkomt is dat er dan wel mensen zijn die een bestuurlijke taak willen doen, maar geen ambtsdrager willen worden. Dit roept de vraag op of de bestuurskracht in de gemeente kan verbeteren als er ruimte ontstaat voor niet-ambtsdragers in de kerkenraad.

Een andere optie en bestaande praktijk is om gebruik te maken van deskundigheid in een samenwerkingsverband waaraan gedeeltelijke verantwoordelijkheden worden overgedragen. De expertise uit de omgeving is dan dienstbaar voor deze gemeente. De werkgroep kent samenwerkingsverbanden waarin de onderlinge hulp voor de kerkenraad wordt geregeld door tijdelijke versterking met ambtsdragers uit buurgemeenten.

Bij alles wat nu reeds mogelijk is of de moeite waard om te onderzoeken is één voorwaarde cruciaal: het bewustzijn in de kerkenraad dat *good governance* nog een andere vorm van 'lichtheid' inhoudt, namelijk transparantie voor alle betrokkenen bij de gemeente en kerk over de overwegingen en beslissingen die genomen dienen te worden. We komen hierop in het volgende hoofdstuk terug.

Voor vermindering van het aantal ambtsdragers in de kerkenraad, dient de kerkenraad volgens de kerkordelijke regels toestemming te vragen aan de classis. Voor zover de mogelijkheid van vermindering en route van toestemming van de classis al bekend is, wordt dit laatste niet vanzelfsprekend ervaren als welkome betrokkenheid van de bovenplaatselijke kerk om mee te denken. Eerder lijkt het soms als een obstakel te worden ervaren om deze toestemming te moeten verkrijgen. De vraag die dit oproept is: hoe noodzakelijk is de gang naar de classis om toestemming te krijgen voor vermindering van het aantal ambtsdragers? Is het een optie dat gemeenten dit zonder deze toestemming kunnen doen en vastleggen in de plaatselijke regeling? Helpt een afbakening in aantal leden dan om te voorkomen dat grote gemeenten ook met een zeer kleine kerkenraad gaan werken?

3.3 DE COLLEGES: ANDERS ORGANISEREN

De gemeente en de diaconie hebben beide rechtspersoonlijkheid, uitgewerkt in de taken en verantwoordelijkheden voor het College van kerkrentmeesters, het College van diakenen en de kerkenraad. De praktijk leert dat deze onderscheiden verantwoordelijkheden bij onderbezetting en/of te weinig deskundigheid in de colleges kunnen leiden tot risicovol bestuur. De werkgroep pleit er voor om te verkennen welke vereenvoudiging van de huidige structuur met drie bestuurlijke lichamen mogelijk is met behoud van de kwaliteit van bestuur (*good governance*).

Het overdragen van taken en verantwoordelijkheden aan een samenwerkingsverband van gemeenten behoort nu reeds tot de mogelijkheden, en dat geldt evenzo voor tijdelijke hulp (gedeelde) van buiten de gemeente. Deze mogelijkheden laten onverlet dat vereenvoudiging door het samenvoegen van colleges verkend moeten worden. Of op welke gronden het mogelijk en verantwoord zou zijn dat de kerkenraad zelf de onderscheiden taken behartigt.

Het zuiver onderscheiden van diaconale en kerkrentmeesterlijke geldstromen kennen we op dit moment niet anders dan dat we de verantwoordelijkheden voor deze geldstromen aan twee verschillende colleges toevertrouwen. De werkgroep vindt de vraag opportuun of deze benadering de enige mogelijkheid moet blijven. Oormerken van geldstromen, gescheiden administreren en besteden etc kan inmiddels ook met andere financiële methoden en inrichting van bestuurlijke verantwoordelijkheid. Er zijn goede voorbeelden hiervoor uit andere landen. Wellicht moeten we het aandurven dit 'taboe' een keer te bespreken.

Hoofdstuk 4 Wat is noodzakelijk voor een gemeente?

4.1 KARAKTERISTIEK

Deze tussenrapportage brengt in beeld wat volgens de werkgroep de essentie is van kleine gemeenten en de uitdagingen die daarmee samenhangen. Ook schetst de werkgroep enkele mogelijkheden en vragen als het gaat om aanpassingen in de bestuurlijke structuur van de gemeente. Maar de werkgroep wil ook een andere vraag aan de orde stellen: wat is überhaupt noodzakelijk om een gemeente te kunnen zijn? Zijn hieraan andere voorwaarden te stellen dan het eerder genoemde uitvoering geven aan de vijf basistaken van de gemeente?

In tegenstelling tot kerngemeenten beschikken bestaande gemeenten, ook kleine, vaak over eigen vermogen (bezittingen), en zijn er personele verplichtingen. Dit brengt, zoals al eerder gesteld, verantwoordelijkheden met zich mee ten aanzien van goed bestuur en beheer.

De werkgroep concentreert zich in deze tussenrapportage op vier observaties.

4.2 WAARVOOR VERANTWOORDELIJK?

Zoals al gesteld, bij het ruimte maken voor kerngemeenten is het niet de verwachting dat deze nieuwe gemeentevormen snel zullen beschikken over een of meer gebouwen, personele verplichtingen, een begraafplaats, grond die verpacht wordt, kortom een aanzienlijk vermogen zullen hebben te beheren. Kleine gemeenten kennen deze bezittingen en verantwoordelijkheden meestal wel, soms in bescheiden mate, maar niet zelden zeer royaal.

Dit eigenaarschap brengt, met alle mogelijke variëteit in eenvoudig besturen zoals in hoofdstuk 3 bepleit, een grote verantwoordelijkheid met zich mee. Een gemeente heeft niet alleen te voldoen aan een kerkelijk en kerkordelijk kader, maar ook aan eisen van burgerlijk en ander overheidsrecht. Er dient sprake te zijn van *good governance* en

er zijn eisen in verband met de ANBI-status. Hoe licht de structuur ook is of wordt in een gemeente, dit is wel een keerzijde van de medaille met gevolgen voor gedrag en invulling van de structuur. Waar *good governance* de verantwoordelijkheid van de gemeente is, is het ook de zorg van de kerk voor de gemeente.

4.3 VAN WIE IS DE GEMEENTE?

De behoefte aan vereenvoudiging van de structuur of van het aantal ambtsdragers is ingegeven door het verlangen om zelfstandig gemeente te kunnen blijven. Dit verlangen wordt door de werkgroep als legitiem ervaren maar is ook een punt van zorg voor de werkgroep als het onbegrensd zou zijn. Door de trouwe en langdurige inzet van een kleine groep actieve kerkleden kan soms onbewust het idee ontstaan dat de gemeente van de Heer de club van Jan, Piet en Marie is geworden.

De zorg om de teruggang kan een persoonlijk verdriet worden en het volhouden ervan onbedoeld zelfs een private onderneming. Ook dit raakt aan *good governance*. Alhoewel de huidige kerkorde het toelaat meent de werkgroep daarnaast dat te vaak een opeenstapeling van nabije familiere-laties in kerkenraden ongewenste en ongemakkelijke situaties oplevert. Dit roept de vraag op welk toezien en eventuele regelgeving gewenst is, zodat voorkomen wordt dat gemeenten met dit soort praktijk langer doorgaan dan gezond is.

4.4 SAMENWERKINGSVORMEN

De kerkorde (ord. 2-7) biedt diverse mogelijkheden van samenwerking van gemeenten, op allerlei terreinen. In de eerdere hoofdstukken ging het vooral om samenwerking waardoor kleine gemeenten beter aan hun opdracht en basistaken kunnen toekomen. In deze paragraaf gaat het om samenwerking inzake de bestuurlijke verantwoordelijkheden van de gemeente.

Kerkenraden en colleges kunnen (gedeelten van) hun werk overdragen aan samenwerkingsorganen, bijvoorbeeld aan een samenwerkingscollege van kerkrentmeesters. Op die manier kan gedeelde zorg halve zorg worden. Het is belangrijk dat in goed samenspel tussen gemeenten, classes en dienstenorganisatie in de komende jaren 'bestuurlijk gepioneerd' wordt en aan de hand van nieuwe praktijk bruikbare modellen worden ontwikkeld. In het samen willen delen en leren van goede voorbeelden ligt dan een grote uitdaging.

De werkgroep constateerde al eerder dat gemeenten vaak niet goed op de hoogte zijn van de huidige mogelijkheden om 'lichter' gemeente-zijn in te richten. In de voorlichting en in bruikbare modellen zijn zeker verbeterlagen te maken. Ook de kennis en het gebruik van de mogelijkheden door de bovenplaatselijke kerk in de contacten met gemeenten is nog groeiende. Maar de vraag is ook of publiceren het enige is. En dat het verkennen van de mogelijkheden minstens zo belangrijk is in gesprek met kerkenraden en colleges waarin de lokale situatie, mogelijkheden en nieuwe kansen centraal kunnen staan.

Naast de bestaande samenwerkingsvormen zijn er wellicht ook nog heel nieuwe vormen denkbaar. Verbanden die zich richten op specifieke thema's/onderwerpen, waarbij gemeenten zich op verschillende niveaus coöperatief kunnen aansluiten, al naargelang hun behoeften. Daarnaast zijn er enkele goede voorbeelden van samenwerkingsvormen in ringverband in ontwikkeling waarin inhoudelijke samenwerking, gemeenschappelijke projecten en bestuurlijke samenwerking samengaan.

4.5 WAT BOVENAL NOODZAKELIJK IS

Deze tussenrapportage eindigt met een observatie die anders van karakter is dan de voorgaande drie, maar er zeker mee samenhangt. Het woord dat vermoedelijk in gesprekken met en over kleine gemeenten het meest gebruikt wordt is het woord 'nog'. Hoe klein dit drieletterbegrip ook is, er gaat een belevingswereld achter schuil die enerzijds waardeert wat er in kleine gemeenten 'nog' steeds gebeurt en mogelijk is, en tegelijk

getuigt van een voorspelbare neergang: hoe lang red je het 'nog'?

De werkgroep ziet goede mogelijkheden om wat reeds kan aan 'lichter' gemeente-zijn beter bekend te laten zijn, en zal daar komende winter ook zelf in de classicale gesprekken en regionale bijeenkomsten aan bijdragen. De werkgroep ziet mogelijkheden voor kleinere kerkenraden en bundeling van collegetaken, zodat een kleine gemeente beter kan toekomen aan de aandacht voor de basistaken die de gemeente kenmerken. De werkgroep ziet kansen in de creatieve inzet van vrijwilligers en helpers naast ambtsdragers in bestuurlijke taken. De werkgroep ziet perspectief in een diversiteit aan samenwerkingsvormen die past bij de gemeenten die er aan deelnemen en die daardoor beter toekomen om in de eigen omgeving volwaardig geloofsgemeenschap te zijn.

Maar bovenal zoekt de werkgroep het gesprek over de mogelijkheden om los te komen van die 'nog'-beleving. Achter de mogelijkheden en kansen voor 'lichter' gemeente-zijn die de werkgroep in deze tussenrapportage verkent gaat ten diepste het verlangen schuil dat we in kerk en gemeenten een taal oefenen die zich niet blind staart op krimp en neergang. Maar dat het een taal is die het perspectief versterkt van eigentijdse geloofsgemeenschappen die het Evangelie present stellen voor mensen van deze tijd.

Protestantse Kerk

Protestantse Kerk

Postbus 8504

3503 RM Utrecht

www.protestantsekerk.nl